

az igazságtól viseltetvén, az igaz határral megelégszik, és megadja nem csak a' Görögöknek, hanem a' Deákoknak is, a' mi az övék. E'szerint megkészhethet ő vele is az eggyesség. Ezt reménylünk más ő velek egy értelemben lévő tudós Hazafiaktól is.

§. 19.

De ideje bérekesztenem ezen dologról való rövid Értekezésemet, melyet már most az Érdeemes Olvasók' ítélet-tételek' eleibe terjesztek: elég szerentsésnek tartván magamat, ha első Koronás Királyunk Szent Koronájának őltalmazásában, és annak a' Görög Koronával lett egyesítettetésének kitapogatásában, én is, több buzgó Hazafiak között, ha csak valamiben is részt vehetek.

§. 20.

A' volna már most kötelességem, hogy a' Magyar Sz. Koronán lévő Deák írást; sőt azokat is, a' mellyekkel azt össze hasonlítottam, az eredeti formában ide nyomtattatnám. De mivel nékem abban módóm nintsen; tselekedjék azt helyettem azok a' buzgó Hazafiak, a' kiknek abban módjuk vagyon.

Szombathy János,  
a' S. Pataki Ref. Kolleg. Historiát tanító Prof.

2.

Nyelv csinosságára való ügyelet.

Korunkban, melyet nemzetibb lélek éleszt, mint az ez előttit, midőn a' polgári hivatalbeliek

's tudósaink csak egyedül a' deák nyelvet tartot-  
ták bálványának, midőn az elkényesedett elsőbb  
házak. Őseik szózatjai nem tudásának szégyenét  
viselték, lelkesedni kezdő korunkban kötelessége  
minden magyarul írónak, tanult hazai nyelven  
írni, vagy ha ezt nem teszi, megszóllítás nélkül  
nem maradhat. A' grammatikai pernek alkalmá-  
sint vége van már, legalább azon ponton áll a'  
csata, mellyen az ellenkezők vívásaiból sokféle  
hivatalosodás derül. Így most senkinek se sza-  
bad csak egyedül a' maga szülőtte földjén ottho-  
nos nyelvét tartani a' legjobbnak, hanem tudnia  
kell a' két Hazának több tájain felkölt Írók mun-  
kájából ha más vidék nem tartotta e' fenn vagy az  
ígék hajtogatását vagy a' névmássaival való élést  
's egyebeket jobban 's értenie szükség mire utasít  
a' nyelv tiszta bővülésének theoriája, meddig  
mehet az újítás szabadsága, miket kell gondosan  
kerülni, hogy a' stylus eleven, kerek jólhangzó  
csinos és értelmes legyen. Azért felette nagy el-  
maradását árulja-el az a' ki holmi már meghányt  
vetett grammatikai kétséget még most is úgy lát-  
szik előhozni mint ő általa feltalálttat, mintha a'  
felől még soha se lett volna kérdés. Elaludta  
ezen pályázó a' diadal jel harsanását a' stadium  
mellékén 's akkor kiáltoz hátul futtában, mikor  
a' célhoz közelítőknak gyors lábaik már megha-  
ladták a' fővény nehézzét.

Meghalhatta volna minden, a' kit szép heve  
a' Haza köz ügye figyelmére ragadott, mert a'  
csata elég messze zengő volt. Már Baróti Szabó,  
Bácsányi, Révai és Rajnis gyanították mint egy  
elősereg, hogy a' politikai nyomó körülállások  
miatt rozsdá fogta nyelv nem kaphatja-meg csino-  
súlását zajgó villongás nélkül, mivel a' megked-  
velt tárgy védelme hamar lobban indulatba; az  
önn - szeretet észrevétetlenül is közbe csúsz 's az

igaz-látást elborító tűz megszaggatja a' féket. Kiki úgy oltalmazván ügyét mint annak ismerésére juthatott, nem enged, míg a' Publicum szava el nem választja hogy mellyiknek nyomdoka érdemel utánna lépést. Bár az alattomos bosszú nyilait nem es lélek tördellné össze minden Íróban, de úgy látszik, már az emberhez ragadt, hogy a' személy díszesebb és gyarlóbb tulajdonságai közé keveredve terjedjen a' Hasznos.

Illy világosság és árnyék között támadt a' nem régi nagyobb háború. Vér ugyan nem folyt benne, de olly kíméletlenül csapkodtak egymás ellen a' neki feszült inú karok, mintha Koronáért lett volna a' vívás 's pedig csak néhány szó és ypszilonok voltak elnyerendők. A' felvett tárgynak elle ne és mellette mindenünnen pezsgett a' vélekedés. Nemtelenségeit ne kövessük e' harcznak, de köszönettel illik fogadnunk a' lelkesebb vivók által kifejtetteket 's nem mondván csak vaktába minden újítást nyelv eltekerésnek, nem emelkedvén dőlcegen a' megszokott' pártfogásán mint szükkeblűség feljül, int a' dicsőség mindenik fél' állításai ből a' jobbat kiválogatni. A' termésnek indúlt testi világot is megszokta rázni zivatar, hogy a' fúlasztó gözt és tikkadást elevenebb szín válthassafel, úgy a' lelkinék is használhat az össze ütközés. Ebben némelly ingerlés a' szakadások fejeit hamar messze viheti, vak utánnozójik pedig a' dolgot vagy még inkább elrontják, vagy kevésbé bízhatni benne, mint nem önnön gondolkodókban, de ne tisztelje e' azért a' hidegen maradt néző a' harczosokat? Sőt köszönje nekik hogy a' nyelv megtisztítása végett ösztönjök hevéből még tulajdon csendjeket is feláldozták 's ha szégyell felszeg maradni az írásban, gyűjtsön magának mindenikéből. Kikapván vészek közül a' helyesebbet, ben-

ne virágzik ki az egész Nyelvre nézve, a' ferge-  
teges tavasznak Májusa.

Költőjünk már érzik hasznát, ha sok hosszú és alkalmatlan szavunk, egy két szó - tagját elejti, mert ez által kevesebb rendű vers több gondolatot szoríthat velösen egybe, a' képzelés reптtét nem rántja vissza öt-hat söt hét szótag nyüge, melyet se rím se mérték harmoniája fel nem vehet, söt könnyebben járhatván lelkében kelö teremtményeinek világában a' rythmus édes kényességét az érzésnek össze-vont's annál mélyebben ható hevét nem kell neki egy két bálványozott otromba szó miatt elszalasztani. A' prózát író fontosságot ad már stylusának az eddig szokásban volt szószaporítás kihagyásával; díszít, kedvetlen hangok elkerülésével a), tulajdon erejét nyújtja vissza a' nyelvnek, a' sok, gondatlanul bécsúszott névmásait felre lökvén. Nem a' volt Literaturai harczok támasztották é ezen pontosabb figyelmet, nem ezek villámaira fakadozott-é ki azon elsőbbségre hágtató rebegés melly az elmaradásért pirulni-tudót mindég szúrja, míg munkájának, töle kitelhető ölfy tökéletességet nem oszt, a' millyent írásának neme magával hoz, mert látja hogy büntetlenül nem marad. Nyelv és tárgy Kritikája's Izlés keményen parancsol minden Író fejére, hogy a' grammatikai csaták mezejének megjárása előtt, nevét nyomtatott írásra ki ne merje tenni, mivel ott illik elkezdni lépését a' hol az előtte dolgozók már, bokrot és bojtortjánt kiszaggatva, állanak. Ítelje meg-mindeniknek igazát.

---

a) Egy Külföldi születésű de férje által magyar Grófnéva lett asszony, megtanulván nyelvünket azt mondá nekem egyszer: Das viele okoknak und ekeknek gefällt mir nicht in Ihrer Sprache. Die ungrischen Schriftsteller müssten trachten ihrem Style die möglichste Euphonie zu geben.

Csak a' választást vallási tekintet ne szegletessítse, mert látjuk hogy az némellyt még a' grammatikai különözésekbe is vezetget. A' vallás templomba való, 's annak nem pulya gyűlölgetésre kér intése, mert a' cselekvő világban ugyan azon egy czélú tettekben óhajtja magát tiszteltetni morálja. Imádságom nekem hogy az embereket mint egy örök vért és mind felebarátokat többé vallás miatt elrémlítő veszekedésben ne lássa a' föld, imádságom, mert szívből szeretem az emberiséget. Szeretem ebben legelőszér is Nemzetemet 's forrón óhajtván közjavát dicsőségét, borzadózom a' szakadás legkisebb jelein is. Véres betűk vallják hogy egykor e' rongálta - még a' Hazát 's apró vak indulatoknak legyen e' ez a' nagy lelkűeket elérhető szép Honny, martalékja? Vessen körülünk fedezőt az elmultra, 's mikor a' magyar névnek emelésére kiált törvénye és nyelve oltalma által az előre-látás, hajítsa vissza minden a' konkolyt melly talán közinkbe szóratnék 's éreztessen hogy annál nemesebb mag tenyésztésére van teremtvé. Nem lehetne csak futólag is e' kérest ide bé nem kapnom, mellynek írása alatt csak ugyan arra való legszivesebb emlékezésem fogott-el, hogy többnél és több helyen tapasztaltam a' közjónak, véletlenül különböző vallásban született, de egy akaratú Hösei 's ezek becsülőji között barátságos kart nyújtani, mint nem: a' kik pedig ezt nem teszik, azokra nézve nem egy felekezetet értek, hanem Magyar országon mind a' három, Erdélyben mind a' négy törvényes valláson lévőkhöz szóll óhajtásom.

Vagy némellyt a' grammatikai tárgyakban nem e' bánt, hanem megrögzöttség 's édes macskodás szegez-le ahhoz a' mit baráti szövetsége tanít, a' mit iskolájában megszokott, vagy a' mivel már egyszer az Olvasók eleibe lépett? Alig-

ha lehet fennmaradó névhez az olyan Irónak bi-  
zodalma, kiben élete fogytaig bizonyos belső haj-  
lékonyság nem él, melly a' megmutatott Jobbat  
szíves örömet követi, nyughatlan tűzzel keres-  
vén-ki minden tárgyához valót. A' melly Irónk-  
nak többféle lépcsőjít nem vesszük észre módjá-  
ban, nem igen hihetjük hogy hiv akaratja lett  
volna mind a' maga műveltsége messzebb vitelén-  
ben, mind az által a' magyar stylistica felsőbb  
tulajdonsága' megadhatásában. Lám az öreg Ré-  
vainak versei sokkal szebbek, mint az ifjúé, Gram-  
matikája pedig épen kimutatja nyelvbéli nagy elé-  
menetelét. Tapasztalhatjuk több még élőkén is a'  
tisztábbra emelkedést, de mindeniket ugyan nem  
nézhetjük tovább törekedőnek.

A' német új társalkodási Szókönyvön száz meg  
száz német tudós dolgozott 's ezek czikkelyeiben  
a' nyelv mindeniknek keze között csinos, tiszta, ve-  
lős, úgy tetszik mintha egy pennából folyt volna  
az egész munka. Egy öntés. A' Diderot által ki-  
adott Francia nagy Encyclopaedián D'alembert,  
Daubenton, Rousseau, Marmontel, LeBlond,  
Le Monnier együtt dolgozott 's a' nyelvnek egy  
színű tisztaságot adtak, ha az individualis dolgo-  
zás tónja különbféle is. Próbálnók-meg mi tíz  
magyar tudós együtt munkálkodásával egy Dolgok  
Lexicona írását, tarkaságot látnánk. Egyik deák  
szerkeztetésre csikarná a' magyar nyelvet, másik  
németeskednék, harmadik a' sok ettetett at-  
tatott szenvedő formával, melly eredetiképen  
még sincs nyelvünkben, nehezítené a' kimondást,  
negyedik szünetlen valázna és volnázna 's  
még pedig lenezne a) is, ötödik így írna a' Já-

---

a) Aranka nagyon szeretett versezni, de verseiben poézist  
senki se talált. Gr. B. E. ezt veté-be egy kis papiroson,  
egyszer estve a' Poéta ablakán:

nos az István, holott a' tulajdon nevek eleibe a' és az nem kell, a' mint Erdély bizonyítja, 's mindenüvé a' sok az ő-t szűrná bé, ámbár azon névmássát a' ragasztékok kijelelik 's az értelem magával szokta hordozni hogy épen hová szükséges. Osztan hányféle lenne a' helyesírás. Még eő, barátság is! 's ezen készületlenség bizonyosan azon gondatlanságból ered, melly nem tartja kötelességnek a' magyar Könyvírói nyelv' megtanulását, a' Francia és Német pedig nem merne stylistikájában járatlan lenni. Boursault Párisba jöttekor, csak a' maga Bourgojnejának, mellyben született, patois nyelvét beszéllette 's kénytelen volt a' Francia íróiban, minekelőtte munkát adott volna ki, ügyességét különösen gyakorlani. Nem mondhatjuk, hogy a' mi nyelvünk úgy a' mint közbeszédben kapjuk eléggé alkalmas, tisztált volna már az írásra, sőt az Íróktól kiesinosítandó stylusból kell még egykor a' köz beszédnek is nagyobb meghatározottságát 's kényesebb ejtéseit által venni, ámbár nem olly kitetsző mértékben mint ezt egy Ausztriai vagy Bajor 's a' patois francia teszi, mikor a' népaljnak lomha szavairól a' Könyv és csinosabb világ nyelvére lépik.

Tetszeskedő önnön dicsérgetésünk nélkül vallhatjuk meg ugyan ellenségünk szemébe is, hogy Írójink hazafiúságának akadályokkal küzdött ereje kevés idő alatt sokra vitte nyelvünket, de mondjuk ki, hiú és kora tömjénezést megvetven azt is magunk között, hogy a' művészi bévégzés még hátra van, e' nélkül pedig dicsőség sugára nem repedez. A' Coreggiok leforgácsolták nagy hevek-

---

Aranka pediglen erőlködik vala;

Aranka pediglen Poéta nem vala,

Már ide a' két pediglen-t és valá-t épen jól választotta az Epigrammaticus, mert annak verselői fáradt lelket, a kit csintalankodása elmésen csipni akart, festik.

ben

ben a' carrarai márvány darabjait, közeledik a' forma a' lelek ideáljához, látszik a' remekké leendő képen, arcz, lobogó hajfürt, kezek és minden tagok, most ezen még csak felig idomos munkának lelket bájít és eleveniséget kell adni. Hány érez még ezek után való gyúlást? Stylistájink nem kedvetlen nehéz fordulásuak e' még? Pánczél van rajtok, feszesen mozognak benne, a' mi úgy gondolom a' komoly mindég vizsgálódó német dogmaticusok felettébb való követéséből származik 's én inkább a' könnyű sebességgel kellemeskedő franczia stylus értelmességének felkapását ohajtanám Prozaikusainknak, a' mint meg-költőjink a' Németnél több poézist lelhetnek. De, nagy igazságtalanságot követnék-el, ha néhánynak köztünk igyekezetét sőt tökéletességét is, mellyel írását bájlóvá tenni tudja, nem tisztelném. A' nem ilyen tulajdonságuakkal, készület 's jó példány választása a' sok biczegést, elfacsarást, értetlen kifejezést és simátlan külsőt még elhagyathatja. Tudjuk hogy egy némellynek e' vétke Hazája iránt való szent hevéből jő, melly felfakadása korában mindenét oda ajándékozni kész indulattal veti magát a' végre pártul fogott nemzeti kincs védelmére, de szabad, ki-hülest kívánni ennek azon való eszméletre hogy inkább egy ideig elhallgatva meg olvasson mindent a' mi előadásának csínosságát, nyelvének díszét eszközteni fogja és százszoros törlése után mikor új athleta képében lépik ismét piacra, akkor az előbbi közvitézből vezérré lettet lássuak. Mert a' hazafiúi jeremiáskodás behatásának vége, a' mostani idő, hitvány iskolai occupatiós foglalatú holminek egybe-halmazása helyett már csak, szépen irt velős munkát fogad figyelemmel, azért lelkes belső méltósággal kell magát kinek kinek mutatni 's úgy hogy az éles szem a' külső köntösön se vegyen észre se ránczot

se hányt-vetett egybe nem illést. Neki eredni azon pályának, mellyen ezt a' maga diszét még nem egész erővel segítő Nemzetet hidegségéből felrázni akarók sora vív, nem köz lelket mutat ugyan, hanem a' jó ügy ne vesztegeljen rossz Ékesszóló kezében. Jobb útra térni pedig soha sem szégyen 's az arról való eltévedés vagy csak mellette volt csapongásnak megvallása szeretetre méltó tulajdonság jele.

A' Tudományos Gyűjtemény szabadjára hagyván mindennek a' maga külön vált tulajdonságában megjelenni, olly tükrünk lett melly ha nem csalódom, tökéletesen visszajátszodja többnyire minden Tudósaink' műveltsége állapotját mind gondolkodások módjára mind stylusok minémüségére nézve, mert a' legnagyobb részt belé rántotta szép szándéka, sőt olyanok is mutatkoztak kik tulajdonképen nem könyv fabrikánsok 's így látni lehet általak nyelvünknek azoknál lévő álló pontját is kik az írásra különösen nem készülnek hanem felteszik velekedéseket olly nyelven a' millyen között ők forognak. De dolgot is ad az illy sokféle színű munkákkal való eléállítás a' Rendbeszedőnek 's megrázza fejét a' hozzá menő még mocskosan is béküldött kéziraton ha eszébe jut hogy a' dolgot nem vizsgálók neki tulajdonítják egyik 's másik kötet készületlenségét. Forrásában lenni látjuk itt még mind eddig a' nyelvet, melly birtokosainak a' Hegyalljai szőlő műveltetők gondoskodása nyomain, talán még olly tiszta tűzülhet mint Tokaj nektára. Volt egy tudománytalan időnk, mellyben a' szíves tiszteletre érdemes öreg Trattner vallomása szerint csak Kalendariom vételére állott-be hozzá a Magyar, hanem akkor Bécs se vetélkedett Német társainak műveltségével, de most mintha jobban serkedezne Publicumunk, (ki-

vált ha pénze nem fogyasztatnék,) csak Irójink is mennél jelesebbek lenni törekedjenek.

Vegyünk-fel egy képet, stylusunk tisztuló és még zavaros felben lételének festésére. A' most minden eszesebbet védelmére hívó nemzeti nyelv századokig nyugodt és szinte megposhadt kis tenger gyanánt veszteglett, számtalan gyöngyeivel. Zajogva csapott rá egy orkán 's fenéig mozgatta-meg. Szélytt kezdettek oszlani a' béhinárázások 's a' tornyosodva hajtott hullám mutatta a' víz tisztaságát, sok helyen már a' partokon kitetszettek a' gazdag gyöngyök. Hajósok termének még szélvész közepette a' tengerre. De ezek nem kevés számmal most is a' part iszapjaiba keveredetten eveznek 's a' vezér csillagot nem ismerve erre amarra kovályganak. Venus Anadyomene a' habok közül fel felemelkedik arany hajjal 's kecses testtel, de némellyek tengeri csuda gyanánt kacagják, 's csak igen kevés reszket feléje kormányzani hajóját hogy mosolygó partra szállítsa. Azonban a' külömbféle készületű evezők között, a' velük együtt hajózni akaró képzelhet már magának ideát, hogy ő mellyiknek eszközei után készítse a' magáét, mit tartson meg abból, mit, adjon hozzá szerencsésebb akarván lenni.

Boileau egyszer azt tanácsolta egy ifjú Pappnak, hallgassa-meg Bourdaloue-t és Cotint 's amattól láthatná mikép kell dolgozni, ettől, mikép nem kell. Így vagynak nekünk is mind a' kétfélére példányaink, 's a' kívül a' természet nem hidegen bánt, kinek kedvező körülállásai több oldalú műveltséget adtak 's izlését nemesítették kapja-ki a' zavarból a' borostyánt nevelő szellemet.

Próbát teszek elhunyt Irójink stylusával, hogy ugyan azt a' mit ők eléadtak, mikép kívánhatja már most a' nyelv dísze, ereje és kelleme. Buzgón hódolva állok sirjokra, futok árnyékaik marczang-

lásától, mert a' dajka szobából elérántott nyelv semmikép nem láthatta még tömött velősségét az Enniuszi korban, 's idők telének míg Quintilian szerint a' Sallustiana brevitás és a' Liviuszi lactea ubertas díszlett Rómának; a' híres franczia de Thou is deákul jelesen irt, a' maga nyelven pedig ügyetlenül, mert még akkor a' franczia próza csak aljasságban hevert.

A' Mindenés Gyűjtemény II-dik Negyedének 97-dik lapján ez áll:

„A' régi Görögök nagy tiszteletet adtak azoknak holt testeiknek, a' kik a' Hazáért való harczokban estek-el. Azt írja Thucidydes, hogy három napokon egymás után kitéttették azoknak tsontjaik a' szemlélésre és a' lakosok hintettek azokra mindenféle rózsákat 's drága illatu szereket. Azután Cyprus fából készítettetett koporsókba helyezettették 's a' Városnak legszebb hostatjában eltemettették és a' legtisztetesebb 's leghöltsőbb személy egy dítsőseges oráziót mondott dítséretekre.”

Nem felesleges e' itt a' sok a' k és így az egymás után hamar következő dísztelen hangok betű? nem nehezíti e' a' kimondást az összehalmozott: kitéttették hintettek, készítettett, helyezettették, eltemettették?

Hát ha így kellemesebb volna?

A' régi Görög nagy tiszteletet adott a' hazá harczában elesett polgár holt-testének. Thucydides szerint, egymásután három nap tették azt ki szemlélésre 's ekkor a' lakosok mindenféle rózsát; drága illatu szert hintettek rája. Azután a' városnak legszebb külső részébe kísérté a' nép eltemetni, hol valamellyik legtisztetesebb hölcs tartott sirja felett, dicsőítő beszédet.

Vagy az a' kifogás volna e' itt, hogy egy vitéz eltemetése nem gerjeszt olly nagy ideát,

mint egyszerre többeké? Képzelve oda az Olvasó  
mingyárt az egész holt sereget 's a' festés czélja  
elvan érve, a' nyelv pedig nem mekeg.

A' csintalan Voltaire Candideja magyarul így  
kezdődik, — a' mint tudom Gróf Fekete Ferencz  
fordította 's a' munka Eldorádóban jött-ki.

„Vesztfaliában Thundertentronk Báró Urnak  
Kastélyában volt egy gyerkőcze, a' kinek a' ter-  
meszet szelidebbnél szelidebb erköltsöket adott  
volt. Az ő tekintetéből ki-tetszett már az ő el-  
mebeli tulajdonsága. Egyenes ítélete mellett egy-  
ügyű lelekkel birt, ebből az okból, gondol-  
nám hitták Kandidának. Az idősobb házi tselé-  
dek mind azt tartották, hogy ez a' Kandid a'  
Báró Ur testvér hugának és egy jámbor 's betsü-  
letes szomszéd nemes embernek a' fia lett vol-  
ná, a' kihez ezen leányzó soha nem akart menni,  
mivel nem tudott hetvennél több nemes őstök e-  
lőmutatni és mivel az ő eredeti törökének többi  
része az idők mostohasága miatt elveszett vala.

Továbbá, lássuk még a' 25-dik lapot is,

„A' föld indulás után, melly Lisbonának há-  
rom negyedét elpusztította, az oda való börtsek  
nem találtak foganatosabb eszközt egy közönsé-  
ges veszedelemnek elhárítására, hanem ha a' nép-  
nek szép Auto da fet adandanak; a' Koimbrai U-  
niversitás is azt ítélte hogy egynehány személynek  
lassu tűznél nagy tzeremoniával való megége-  
tések tsalhatatlan eszköz volna a' föld indulásnak  
meggátolására. Ehez képest egy Biskájift, a' ki-  
re küldt hogy a' komáját vette el feleségül 's két  
Portugezokat, a' kik egy tsirkét évén, kiszedték  
helöle a' szalonnát, elő fogtak; dél után Panglosz  
Doktorért 's az ő tanítványáért Kandidért jövének  
's megkötozék őket, egyiket, mivel beszéllett  
vala, a' másikat, mivel rá hagyással halgatta  
vala; nyolcz napok múlva mind a' kettőt Sau-

benitoba felöltöztették, fejeket pedig papirosból való sapkával ékesítik v a l a - f e l : Kandidnak süvege és Sanbenitója lefelé fordult lángokkal 's farkatlan meg körmetlen ördögökkel v a l a b é f e s t v e , de Panglosznak ördögei körmösök és farkuak v a l á n a k , a ' lángok pedig felfelé áll á n a k . ' s a ' t .

Nincs előttem a' bohó Voltaire francziául, hogy ezen fordítást össze hasonlíthatnám. De az ő stylusát a' legsebessebb folyammal kell visszaadni, azt tudom. Talán így: Vesztfaljai Báró Thundertentronk kastélyában volt egy gyerkőcze, kinek a' természet szelídebbnél szelídebb erkölcsöket adott. Már tekintetéből kitetszett elmebeli tulajdonsága. Egyenes ítélete volt ugyan, de lelke együgyű, 's gondolnám azért hitták Kandidnak. A' ház régibb cselédei mind azt susogták, hogy ez a' Kandidate a' Báró Úr testvér hugának lett volna egy jámbor 's becsületes szomszéd nemes embertől a' fja, kihez azonban a' leány semmikép menni nem akart, mert hetvennél több nemes őst elémutatni nem tudott, minthogy eredeti törzsökének többi része az idők mostohaságában elveszett.

„A' föld indulás után, melly Lisabon' három negyedét elpusztította, nem találtak az oda való bölcsék egy illy közönséges veszedelem elhárítására foganatosabb eszközt, hanem ha a' népet szép Auto da fével gyönyörködtetik, azt ítélte a' Kvimbrai Universzitas is, hogy a' földindulást, egynehány személynek lassú tűznél nagy czeremóniával való megégetése csálhatatlanul gátolni fogja.

Elé - csipnek hát egy Biskájai fit a' kire küldt hogy feleségül Rómaasszonyát vette, 's két Portugézt a' kik meg egy csirkét evén, belőle a' szalonnát kiszedték, délután Doctor Pangloszt kerítik kézre tanítványával együtt, kötelet vetnek mind a' kettőre, még pedig azért hogy az egyik

beszél a' másik ráhagyással hallgatott. Sanbeni-  
tót kapnak ezek nyolcz nap múlva vállaik közé,  
fejek papirosból készült saphával ékesítetik fel.  
Kandíd süvegére és Sanbenitojára lefelé fordúlt  
lángok 's egy sereg farkatlan és körmetlen ördög  
volt festve, de bezzeg Panglosz ördögein ugyan  
figurázott a' köröm és fark, lángjai pedig fello-  
bogtak.

Tekintsünk ezen Könyvbe is: Egy Külföl-  
dön utazó Magyarinak ( Sándor István ) jó  
barátjához küldetett Levelei. Így ír Ve-  
lenczéből a' 70-dik lapon:

„Barátom ! ha azt hallod mondatni, hogy  
Velentze a' tengerben épült, ezt bizvást elhibeted.  
Ugyan is, nem a' víz felett való föld színén, ha-  
nem magában a' tengerben helyeztettek a' házak-  
nak talpköveik 's maga a' Város az ő egész ke-  
rületében a' tengerrel vétetik körül. A' városnak  
ezen tsodálatos fekvése még több egyéb tsodála-  
tos dolgokat szerez. Mert itt kanalisok az utszák,  
gondolák a' kotsik 's hajók a' terhes szekerek.  
Azt vélhetné valaki, hogy az állatoknak bizonyos  
nemek, melly egyébként szolgál az embernek, itt  
tellyességgel kiirtatott; mert itt sem lovakat,  
sem öszvéreket, sem szamarakat nem lát-  
hatni. A' város magában egész tömpölyeg, keren-  
gő, tsiga biga, labyrinthus.

A' 338 dik lapon álló, Párisban írt levélnek  
ez a' kezdete:

Ezen levelemet Palé-rojálnak szentelem fel,  
a' melly is valóban megérdemli hogy bővebben  
emlékezzem róla. Ez nekem sok kedves órát szer-  
zett, kihez képest kötelességem a' háladatosság. A'  
palotát, a' mint már mondtam Riselyő Kardinál  
építtette fel először, azt halálával XIV-dik Lajos-  
nak hagyta a' ki is azt újra Orlányi Fülep Her-  
cegnék ajándékozta 's azolta szüntelen az Or-

lányi házhoz tartozik. A' mostani Herczeg azt sokféleképen megújította, a' régi kertnek egy részét nagy épületekkel megrakta 's csak nem a' világ' tsodájává tette.

Nekem Sándor stylusa nehezen mozgónak jő. Nem akarom változtatásomat én magam könnyebbnek tartani, de bátran mondom azt ki, hogy komor elbeszélőre kevés ember figyelmez. Már p. o. írt volna így:

„Barátom, ha azt hallod, hogy Velence a' tengerben épült, hidd bizvást. Mert, itt a' házak talpkövei nem vízből kiemelkedett föld színén vagynak, hanem egészen a' tengerben, 's víz veszi körül a' várost. Csudálatos, fekvése sok egyéb csudálatos dolgot is szerez. Útsza helyett benne kanálist látsz, azon, kocsi gyanánt gondola evez elé, 's a' terhes szekér egy hajó. Mintha meg se volnának ezen a' tájon, az ember szükségeire való állatok, mivel itt se ló, se őszvér, se szamar. A' város egész labirinth”.

„Palais-royalt fesse ezen egész levelem, mert valójában hővebb említést érdemel. Mint egy háladatossággal is tartozom neki, hány sok kedves órát szerzett! Mondtam már, a' palotát Kardinál Richelieu építtette. Halálával, testamentuma szerint XIV-dik Lajosra szállt, e' meg Orleáni Filep Herczegnek kedveskedett vele, 's azolta mind az Orleáni házhoz tartozik. A' mostani Herczeg igen sok díszet adott rá újjításaival, tele van a' régi kert' egy része nagy épületekkel 's az Egész úgy áll, mint egy világ csudája.

Nézzük meg most, az egykor híres Kartigámnak 169-dik lapját:

„Kristina ez által még mélyebben merült e' történet felől törekedő sokféle vélekedésiben, gondolván, hogy alkalmasint közel az igaz körül motozott, ítélvén elejéntén, hogy az alakos

pósta legény talám szerelmes levelet a' Herczegnek hozott, várván várta a' végeit a' következő napot, mellykor a' Herczeg az egész titkot neki megbeszéli igérte, tudni óhajtván egy részről, hogy mennyire a' gyanósága az igazsággal megegyezett, más részről pedig, miben annak a' Grófnának a' kevelysége, nagyra vágyása és esztelensége állana.

Rettenetes magyar syntaxis! De hogy ne lehetett volna e' meg 1770 elején, mikor még most is van szerencsénk ennek valóságos egykét mását látnunk.

Csak nem ítél-meg senki is, ha az illyent egyenes természeti folyamatjába igazítjuk:

„Krisztina ez által még mélyebben elmerült az ezen történet körül vizsgálódó sokféle vélekedéseibe, s hajlott hinni, hogy alkalmasint közeljárt a' valóhoz, mikor eleinte is tüstént azt ítélte, hogy az alakos posta-legény szerelmes levelet hozott a' Herczegnek. Más napra halasztván ez, a' titok elbeszélését, várva várta már azon idő felvirradását, mert egy részről azt óhajtá meg tudni, mennyire igaz gyanúja, más részről pedig, ugyan miben áll a' Márk Grófné kevelysége, nagyra vágyása és esztelensége!

Racinének a' Vallásról írt versezete magyarul is meg van. Előbeszéde ekkép kezdődik:

„A' józan okosság, midőn világosan megmutatja nekem az Istennek lételet, olly homályosan felel, ha az én lelkemnek természetéről megkérdezem, sőt olly mélységesen elhallgat, mikor tőle az én bennem lévő ellenkezéseknek okát tudakozom: hogy ez által tudtomra adja egy Isteni jelentésnek szükséges voltát és engemet annak hívására erőltet. Keresem hát én a' sok külömböző vallások között azt a' vallást, mellynek ez az Isteni jelentés a' fundamentoma. Ama leg-

első Könyv által, mellyet a' mindennépek között legelső nép ad az én kezembe, megtalálom én a' Keresztyén vallásban mind azokat az igasságnak megesmertető jeleit, valamellyeket kívánok. — Ekkor megvizsgálom az én elmémnek gyengeségét és megesmérem, hogy az én okosságom egyedül nem adhat nekem elég világosságot. Megvizsgálom az én szívemet 's a' t.

Minek az a' sok én? Azzal főképp csak erősítésre él a' Magyar. Próbáljuk az elehozott rendeket másképp:

Világosan megmutatja ugyan józan okosságom az Isten lételet, de olly homályosan felel ha lelkem' természetéről megkérdezem, sőt olly mélységesen elhallgat, mikor tőle a' bennem lévő ellenkezések okát tudakozom, hogy ez által Isteni jelentésnek szükséges voltát adja tudtomra 's engem annak kívánására erőtlet. Keresem hát a' sok különböző vallások közt azt a' vallást mellynek ez az Isteni jelentés, fundamentoma. Ama legelső Könyv által mellyet a' minden népek közt legelső nép ad kezembe, találom meg a' Keresztyén vallásban az igasságnak minden általam kívánt megismertető jeleit. Ekkor megvizsgálom elmém gyengeségét 's rátérek, hogy egyedül okosságom nem adhat nekem elég világosságot. Megvizsgálom szívemet 's a' t.

Én után Te következik. A' Te-nek legtöbbnyire ok nélkül való százsorozásával tele vagyunk Szikszai Imádságai. Még az Imádságok tiszta stylusát is azért kell szorosán megkivánnunk, mivel az Imádság és Egyházi beszéd Irójinak is elmulthatatlan kötelességek a' nyelv díszére ügyelni.

Legyen szabad egy szökéssel, játékszíni munkát elévenni a' most említett után. A' Hazához hív Endrődynek Magyar Játék-színében álló: Kiki saját háza előtt seperjen nevű Vig-já-

tékra fordítok. „Megtartott engemet (mondja itt Zavarfy a' XII-dik Jelenésben) magával együtt a' tengerbe taszítván (t. i. egy franczia) Szerencsére a' jegyző könyvetském velem volt, a' melly jó zsiros volt. Sok Obligatiók 's Vekszlik voltanak benne. Vettem észre hogy az én megtartóm egy koldus kutya, azért kívántam az én vagyonkámát, a' mellyet ő megtartott, vele megosztani, de még arra nem vehettem hogy tőlem csak egy fillért is elvegyen. Már a' mint mondám a' Tsajkában voltunk — egy kemény szél megakadályoztatott a' Franczia hajónak elérésétől, a' melly kevés idő múlva szemünk elől eltűnt. Tehát én ismét halál foglya voltam, de ugyan azon szél, a' melly a' mi szerentsétlenségünket okozta, minket egyenesen a' Szárazra vetett és úgy szakadtam ide. Az olta együtt lakunk. Együtt utazunk egy szempillantásig sem hadgyuk-el egymást. Ő egy hetsületes ember, a' kit én esmérek és ő ellene akarok pert indítani.” A' Vigjáték, közönséges csinos társalkodás nyelvét veszi által, 's a' hol abban rendetlenséget kap, igazítja. Hát ha Zavarfy folyamasabban így beszélné:

„Szerencsére jegyző könyvecském zsebemben volt, bizony csak alkalmasint tele. Sok kötelező és váltó-levél benne. Vettem észre, hogy megszabadítóm koldus kutya, azért vagyonkámát, mellyet hiszen úgy is ő tartott-meg, örömet felakartam osztani vele, de még nem vehettem rá, hogy csak egy fillért is elvegyen tőlem. Már a' csajkában voltunk a' mint mondám — kemény szél fűtt, a' franczia hajót elérni e' miatt nem lehetett, 's kevés idő múlva szemünk elől el is vettük. Már hát megint halál foglya valék, azonban épen az a' szél, melly előbb bajunkat okozta, egyenesen a' szárazra vetett-ki, úgy szakadtam ide. Együtt lakunk, együtt utazunk azolta, egy

szempillantásig se hagyjuk-el egymást. Becsületes embernek ismerem, de még is ő ellene akarok pert indítani.

Azért marad-meg itt az ő ellene, mivel az előbbi textus arra veti erejét.

Igy vagynak igen sok Írójink, kiknek csak a' nyelv iránt való buzgóságokat lehet betsülnünk.

Egy periodust még Gróf Gvadányi stylusából. Magam pedig — szóll Rontó Pálja előtt — még néhány sorokat ezen Elöljáró beszédemhez függesztek, mellyekkel kifejezem, hogy ezen munkámat két részekre osztottam, és az elsőt melly egyedül Rontó Pál történeteit foglalja magába, hat Tzikkelyekre; a' másadik részt pedig a' mellyben Gróf Mórítz Benyovszkinak dolgai vannak, tizenkét Tzikkelyekre.

Miért nem rövidebben? így:

„Magam még néhány sort függesztek ezen előbeszédemhez, azt akarván kifejezni, hogy munkám két részre van osztva, az elsőnek hat czikkelye Rontó Pál történeteit, a' másodiknak tizenkét czikkelye pedig Gróf Benyovszky Mórítz dolgait adja-elé.

Sokkal kevesebb grammaticai restséget találunk a' szerencsétlenül bujdosó II-dik Rákóczi Ferencz Udvarában élt Mikes Kelemennek enyelgő kedves leveleiben, mellyeket 1717 — 1758 - czig Nénjéhez irt, egészen Erdélyi Székely nyelven. Ide teszek kettőt, ha nem egészben is mindeniket, hadd viduljon-fel, a' meghunyorodott kritikus szem.

Rodostó Aug. 20 d. 1727.

Ma Nénékám vissza érkeztiünk a' nagy vizes vendégségből. Mert azt jó tudni, hogy őt mért-földnyire vagyon innét egy orvosságos forrás. A' mi Herczegünk pedig mindenkor beteges lévén az unodalom miatt (mert én egyéb nyavalyáját nem

látom) az apja oda kivitte hogy abból a' forrásból igyék és meggyógyúljon, mint a' szomjú szarvas a' hideg forrásra. De a' mint észrevettem, inkább szomjúzza a' meleg forrást. De az apja hírével nem fog olyan orvossággal élni. Elég a', hogy minekelőtte abból a' vízből isznak, a' sárban meg kell feredni. Talán írtam már valaha kednek arról. Ha hasznos, a' való, hogy a' természet igen közönséges orvosságot adott. Gondolom hogy a' Jerusálemi piscina tisztább volt még akkor is, mikor az Angyal felzavarta, mert a' nem egyéb valóságos sárnál. Énnékem is békelletett mennem a' Herczeggel. Nem tudom belől, de azt tudom hogy úgy jöttünk ki, mint az olyan állatok kik makkot esznek. Kell lenni valami hasznának: mivel a' föld népe három vagy négy napi járó földről jő ide. Ott a' sok asszony leány, kik felkendőzik sárral magokat és a' kik olyanok, mint az ijesztők sárosan, de nem másként. Elég a' hogy ott meglehet látni húsz sárosit és annyi sárosinét egyszersmind. Abból a' fekete apotékából a' vízre kell menni. Mi ott voltunk — jól megittattuk a' Herczegünket. De azt nem poharonként kell inni, hanem sellegenként — úgy annyira hogy a' ki harmadnapig vagy negyven ejtel vizet a' hasába tölthet, annak már nincsen szüksége a' Hipocrates orvosságára. A' való, hogy a' mi Herczegünk annyit nem ivott; de az olyan orvosságra nincsen szüksége, és a' nyavalyáját barát-tánczal kell orvosolni. Nincsen is jobb orvosság annál; mert a' mind a' testnek mind a' léleknek használ; se szebb táncz annál nincsen. Némelly historicusok ugyan azt mondják, hogy a' meny-asszony táncz vígabb — kéd tudja jobban, mint én's a' t.

Rodostó, April. 12. 1734.

Igen szépen és alázatosan köszönöm Édes Néném a' halat. A' melly duplán érdemli a' köszönetet: egyszer azért, hogy Nénikám küldötte, másodszor azért, mert böjtben vagyunk, mert szükségünk van rá. Itt ritka a' jó hal, azért e' hogy a' tájékat a' hal nem szereti, vagy pedig a' mi halászaink számarok. Itt igen mértékletesen lehet böjtolni a' hallal, de a' tojásban van részünk, mert csak azzal böjtölünk. Úgy tetszik némellykor mintha pislenek járnának a' gyomromban. Talán nem is hazudok, ha mondom, hogy több két száz tojásnál napjában. Sokotálja-fel ked egész böjton és a' négy után tegyen ked három cifrát, meglátja ked, hogy négy ezerre megyen — még pedig el is engedek egynehány napot. Ha a' Vitellius Császár asztalához járhatnánk, nem kellene rántottát enni, mert azt írják felöle, hogy egyszer az asztalán két ezer féle hal volt, kisütve, kifőzve, és még násszor hét ezer féle madár. Mind e' soknak tetszik, főképen olyanoknak mint mi, a' kik csak egy féle halat is kegyes szemmel tekintjük az asztalon. De ha meggondoljuk egy olyan Császártól, a' ki minden nagyságát csak az asztalában tartotta és a' ki a' világot bírta, talán kitelhetett.

De azt kérdehetné valaki, ha vagyon - é hét ezerféle madár? erre Noé megfelelhetne. De addig mi csak esszük a' rántottát. Nem is volna jó annyiféle halban bujalkodni; főképen ilyen ritka böjton mint a' mostani. Mert talán soha sem érte ked, hogy a' nagy böjton esett volna Sz. György.

A' bort is köszönöm Néném, de nem annyira mint a' halat, mert borunk elég vagyon. De nem csak elég, de jó is — asztali bornak bévehetni, nem kényes italra való borok, se nem konty alá valók, a' mint szoktak mondani. De elég jók a'

szükségre és táplálásra — mi kell egyéb? A' mértékletes ital segíti a' mi édes egészségünket. Azt tartják hogy egy ebéd felett négyszer innya elég: az elsőt mi magunkért, a' másodikát jó akaróinkért, a' harmadikát a' vigasságért, és a' negyediket az ellenségünkért. Ezt nem tartják a' mi édes Hazánkban.

Azt mondod, Néném, hogy a' minapi levelemben fogyatkozást találtál. A' bizonyos hogy a' fogyatkozást mind megtudod ismerni, mind aztot megigazítani. De talán nem főben járó dolog. Talán csak abban vétettem, hogy elfelejtettem egy i felibe punctumot tenni. Épen most jut eszembe, hogy egynehány ifjú Képiróknak ajándékot tettem-fel, hogy a' nyerje-el, a' mellyik közülök legszebb képet ír. Az egyike legszebb képet irt, annak is kellett volna az ajándékot elnyerni. A' ki is a' Krisztus vacsoráját leírván szerencsétlenségére megtalálta igen szépen spékelní a' husvéti bárányt, melly az Apostolok előtt volt. A' Zsidók pedig nem ették-meg a' szalonnát — és így másnak adták az ajándékot. Ha-ked is ilyen fogyatkozást talált, talán halált nem érdemel. A' mi felől irt ked, bánadalommal bánom, hogy meg nem cselekedhetem de mit tehetünk róla. Meghocsátom kéd kérését, bocsássa-meg ked is, ha, meg nem cselekszem. De jó egészséget kívánván maradok.

Mikes nyelvében hibás a' sok: hogy, aztat ezet, 's egy egy szót sokszor ismétél egymásután. Külömben millyen könnyű, elmés, nyájas. Írójink! ezeket a' Stylusba. Ne legyünk olyan Professzorok, kik az iskola csintalan gyermekei közül duzzadtan jönnek-ki, 's vén nád-pálcájokat pedant lépéssel hordozzák.

DÖBBENTEI GÁBOR.